

Snježana Kordić

Westfälische Wilhelms-Universität, Münster

Horst Dippong: ÜBER DEN ORT DER EINSTELLUNGEN IM SATZ:
ÜBERLEGUNGEN IM GRENZGEBIET VON SYNTAX
UND PRAGMATIK

Verlag Otto Sagner (Specimina Philologiae Slavicae, Supplementband 45),
München 1996, str. 269.

Na zahtjev autorice, stručnjaka u kroatistici, tekst nije lektoriran.

Poznato je da se pojmom *pragmatika* u istraživanju jezika označava proučavanje pojedinačnih osobina upotrebe jezika zajedno s govornom situacijom u kojoj čovjek koristi jezik s određenom namjerom kao sredstvo djelovanja. Dok pragmatika istražuje upotrebu, kontekst, namjere i djelovanje jezikom, dotle *generativna gramatika* proučava općenite osobine jezika s ciljem da ponudi njegov što je moguće obuhvatniji formalni opis. Iako se pragmatika i generativna gramatika rijetko povezuju, knjiga Horsta Dipponga *Über den Ort der Einstellungen im Satz* nudi njihov spoj time što metodologiju preuzima iz generativne gramatike, a u sadržaj uključuje i pragmatička razmatranja.

Polazna točka knjige je shvaćanje rečenice kao hibrida rečenice i izričaja, prisutno još od Bahtina. Ono je povezano sa shvaćanjem da se jezično znanje sastoji i od nezavisnih, urođenih i od usvojenih sposobnosti koje se spajaju s drugim znanjima. Zato je cilj knjige tražiti takav jezični opis koji bi smisljeno povezoao nasljeđivanje i učenje, i kojim bi se prevazišle granice jedne gotovo nativistički shvaćene generativne gramatike. S tim ciljem knjiga donekle prevazilazi i okvire čisto lingvističke knjige, baveći se dvama općim problemima ljudske spoznaje poznatima kao Platonov problem i Orwellov problem: "Prvi problem je objasniti kako znamo tako mnogo s obzirom na ograničenost očevidnosti kojom raspolazemo. Drugi problem je objasniti kako znamo tako malo s obzirom na obilje očevidnosti kojom raspolazemo." (Chomsky).

Uključivanje pragmatike u generativističku formalnu teoriju razrađuje se u knjizi na primjeru tzv. apsolutnog infinitiva u ruskom jeziku. U uvodnom dijelu knjige (str. 1-25) autor objašnjava termin *Einstellung*, pod kojim podrazumijeva pragmatičko izražavanje stava. Ono je dio gramatike, univerzalno je, ali ne i urođeno, i dolazi do izražaja u izvođenju rečenica: svaka rečenica sposobna da bude izričaj izražava pored smještanja u prostor i vrijeme također i neko vrednovanje u barem jednom od triju parametara stava. Ti parametri su: a) spoznajni (istina – neistina), b) vrednujući (dobro – loše), c) voljni (zadržati – izmijeniti). Stav može biti manje ili više očit, npr. govornik može odgovoriti na pitanje je li njegov sugovornik dobrodošao na predstojeću zabavu pomoću sljedećih rečenica: *Ja se slažem s tim da dođeš / Što se mene tiče, dođi / Dođi jednostavno / Ma, dođi*. Sve te rečenice imaju neka zajednička svojstva. Prvo, zajednička im je neizraženost spoznajnog parametra stava jer se radi o budućem događaju koji se stoga ne može promatrati kao istinit ili neistinit. Drugo, što se tiče vrednujućeg parametra stava, zajedničko im je izražavanje pozitivnog vrednovanja. Naime, govornik pokazuje kako ne namjerava poduzeti neku radnju koja bi škodila potencijalnom dolasku sugovornika i obavezuje se sugovorniku da

će snositi posljedice svog slaganja s potencijalnim dolaskom sugovornika. Osim razjašnjavanja osnovnih termina, autor pruža u uvodnom dijelu knjige i sažete komentare onih generativističkih radova na koje se nadovezuje njegovo istraživanje.

Prvi od dvaju osnovnih dijelova knjige (str. 27-43) sastoji se od a) poglavlja u kojem se govori o kognitivnom aparatu čovjeka i o sposobnosti služenja jezikom, te b) poglavlja o istraživačkim smjerovima u bivšem Sovjetskom Savezu koji se bave pitanjima pragmatike. Drugi dio knjige (str. 45-252) osvjetljava osnovnu temu s više strana. Tako se istražuje uslijed čega nastaju nesporednici koji počivaju na različitim vrednovanjima stvari. Nakon toga autor se bavi granicama generativističkog pisanja gramatike te pokušava korak po korak iznova povući granice kako bi određene pojave, pogotovo izražavanje stava, koje do sada nisu bile opisivane, sada ušle u opis. U nastavku se opisuje mjesto (gramatičkog) stava i nekih drugih gramatičko-pragmatičkih jedinica. To mjesto je jedna podstruktura koja zajedno s drugom propozicijskom podstrukturom daje strukturu jedne prirodne rečenice. Pritom predstavljaju C[omp] i I[nfl] bitne pozicije, preko kojih se povezuju obje podstrukture. Iz propozicijske podstrukture gledano, i C i I su pozicijske kategorije, a gledano iz gramatičko-pragmatičke podstrukture, C je funkcionalna glava rečenice, a I je morfološka glava rečenice.

U glavnom dijelu knjige autor pokazuje kako funkcioniraju parametri stava na primjeru jedne izjave koja je izazvala veliku pažnju u njemačkim novinama, a radi se o izjavi predstavnika stranke Zelenih o iračkim zračnim napadima na Izrael: Zel.: *Irački zračni napadi su logična posljedica politike Izraela.* – Novinar: *Dakle, Izrael je sam kriv što je sada napadnut raketama?* – Z: *To je posljedica izraelske politike prema Palestincima i arapskim državama, također i prema Iraku.* – N: *Vi, dakle, smatrate da je ispravno što je Izrael sada bombardiran?* – Z: *Ne, ja ne moram odobriti svaku logičnu posljedicu. Ja je samo konstatiram. Izrael je vodio takvu politiku koja ovo ima za posljedicu, i to je bilo predvidljivo.* Nakon toga je u svim novinama osvanula vijest da je predstavnik stranke Zelenih izrazio razumijevanje za napad Iraka na Izrael. Analizirajući spornu izjavu, H. Dippong pokazuje da ona ne sadrži ni vrednujući ni voljni parametar stava, nego samo spoznajni. A na pitanje zašto je interpretirana kao da ih ipak sadrži, Dippong nalazi odgovor u sljedećem: govornik je sasvim lako mogao svoju izjavu obilježiti kao vrednujuću i voljnu, no to nije učinio, pa u takvoj situaciji djeluje jedno od osnovnih pravila izražavanja stava koje glasi – ako neka propozicija mora sadržavati spoznajni i/ili vrednujući i/ili voljni parametar, a govornik za to nije upotrijebio nikakvo eksplicitno gramatičko ili gramatičko-leksičko sredstvo, onda uvijek vrijedi pozitivna varijanta parametra. Budući da govornik nije eksplicitno vrednovao zračne napade, onda se smatra “govornik ih vrednuje pozitivno”. Navedenu izjavu H. Dippong pokušava analizirati tako da pragmatička pitanja tijesno poveže s gramatičkim, pogotovo sintaktičkim pitanjima. Dok pritom polazi od jedne konkretne izjave i na osnovi nje traga za sintaktičkim datostima, u nastavku knjige autor polazi od sintakse i traga za neophodnošću prihvaćanja daljnjih pragmatičkih parametara potrebnih za ostvarivanje prirodnih rečenica. Na kraju određuje tri mjesta u rečenici na kojima ti parametri dospijevaju u rečenicu: jedno je C pozicija, drugo je pozicija jednog IP-priključka, dok se treće može ostvariti na dva načina, u obliku morfema glagolskog vremena odnosno načina ili kao jedna posebna pozicija unutar Infl. Do utvrđivanja posljednje navedene pozicije autor je došao na osnovi istraživanja infinitivnih konstrukcija u raznim jezicima.

U knjizi se govori i o statusu i poziciji riječi *že* i *pust'* unutar generativne sheme u ruskom jeziku. Pored uobičajenih generativnih shema, autor nudi i neuobičajene, koje na slikovit način mogu nekom neupućenom prikazati moguće odnose između simbola, npr. u rečenici: *John believes [[Bill] to be a genius]*

- (i) [*be a genius*] kaže [*Billu*]: Molim Vas uzmite Vašu Theta-ulogu;
- (ii) [*Bill*] kaže [*Infl-u*]: Molim Vas, dodijelite mi padež;

- (iii) [Inlf] kaže [Billu]: Ne mogu, ja sam -T;
- (iv) [Bill] kaže [Comp-u]: Molim Vas, dodijelite mi padež;
- (v) [Comp] kaže [Billu]: Ne mogu, nemam nikakav antecedent od Vas;
- (vi) [Bill] kaže [V⁰M-u]: Molim Vas, dodijelite mi padež;
- (vii) [V⁰M] kaže [Billu]: Molim Vas, ostanite na liniji, bit ćete odmah posluženi;
- (viii) [V⁰M] kaže [Comp-u]: Neka moja snaga kao V⁰M-glagola pređe na tebe: idi odatle;
- (ix) [V⁰M] kaže [Billu]: Molim Vas, preuzmite Vaš padež;
- (x) [CP] kaže [PF-u]: Sve je gotovo, ispljuni nas van.

Naravno, autor nudi pravilo pomoću kojeg se upravo opisani proces dodjeljivanja Theta-uloge i padeža mnogo brže odvija.

Knjiga završava kazalom pojmova, popisom literature i sažetkom na engleskom jeziku. U zaključku se može reći da je u ovoj donekle osebujno pisanoj knjizi autoru uspjelo da opiše razlike između sintaktički homonimnih rečenica, da opiše uzroke nesporazuma zasnovanih na izražavanju ili neizražavanju vrednovanja, i, što je po svoj prilici najvažnije, da razvije instrumentarij pomoću kojeg se može eksplicitno opisati ono što se do sada moglo samo intuitivno obuhvatiti.